

สัพปุริสธรรม: หลักธรรมเพื่อการสงเคราะห์

Sappurisa Dhamma: The Principle of Public Service

อุดมพร ชื่นไพบูลย์*

บทคัดย่อ

ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ผู้ที่สามารถให้ความช่วยเหลือ แนะนำ ชี้ช่องทาง การปฏิบัติเพื่อดับทุกข์หรือขจัดปัญหาของชีวิตให้แก่บุคคลอื่น ได้ต้องเป็นผู้มีคุณธรรม ๗ ประการ คือ สัพปุริสธรรม ๗ ซึ่งประกอบด้วย ธรรมัญญา ความรู้จักธรรม อตถัญญา ความรู้จักอรรถ อตตัญญา ความรู้จักตน มตตัญญา ความรู้จักประมาณ กาลัญญา ความรู้จักกาล ปริสัจญญา ความรู้จักบริษัทหรือชุมชน และบุคคลปโรปรัญญา ความรู้จักบุคคล ที่นักสังคมสงเคราะห์ควร ปลุกฝังให้มีขึ้น เพื่อการมีสัมพันธภาพกับผู้รับบริการอย่างราบรื่น และนำไปสู่การป้องกันปัญหา แก้ไขปัญหา ฟื้นฟู และพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้นแก่บุคคล กลุ่ม ชุมชน ตามจุดมุ่งหมายของการสังคม สงเคราะห์

คำสำคัญ: สัพปุริสธรรม นักสังคมสงเคราะห์

Abstract

According to Buddhism, one who qualifies to provide either an assistance, recommendation or advice to the others in order to prevent and rescue them from the state of sufferings or dilemmas must be fulfilled with the seven virtuous qualities of a good man or Sappurisa Dhamma. They are (1) Dhammannuta, the knowing of causes underlying all the happenings, (2) Atthannuta, the knowing of the results or fruition derived from the causes, (3) Attannuta, the knowing of one's own self or self-knowledge, (4) Mattannuta,

*ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

the knowing of moderation or the sense of proportion, (5) Kalannuta, the knowing of time or time management, (6) Parisannuta, the knowing of the populated communities or societies or even the assembly, and (7) Puggalannuta, the knowing of an individual, or in other words, the individual differences.

It is a ‘must’ for the social workers to be imbued or implanted with those seven virtuous qualities, due to which they will be able to create good understanding of, and good relationship with, the residents of the communities or societies. As a result, it will be conducive to the effective preventive as well as curative measures and solutions in the process of rendering rescue and development activities for the betterment of the populated communities or societies as the main objective of the social works.

Keywords: Sappurisa Dhamma, Social Worker

บทนำ

การสังคมสงเคราะห์มีความเกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือผู้ที่ประสบความทุกข์ยาก หรือมี ปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยตนเอง จึงต้องได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลอื่น ให้การแนะนำ ชี้ช่องทางอำนวยความสะดวก ให้ผู้ประสบความทุกข์หรือมีปัญหาช่วยเหลือตนเองจนสามารถ ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ต่อไปตามอัธยาศัย คำสอนในพระพุทธศาสนาก็มีจุดมุ่งหมายสำคัญ เพื่อช่วยให้มนุษย์พ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง จึงสามารถนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นคำสอนเกี่ยวกับทุกข์และการดับทุกข์ของมนุษย์มาปรับใช้กับการสังคมสงเคราะห์ได้เป็น อย่างดี ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์และผู้ที่เกี่ยวข้องช่วยเหลือผู้อื่นจึงควรรู้และเข้าใจในหลักธรรมของ พระพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์ของตนเองและผู้รับบริการ

ตามหลักพระพุทธศาสนา ผู้ที่ได้ชื่อว่าคนดี คนมีปัญญา คนมีคุณธรรม เรียกว่า สัตบุรุษบ้าง บัณฑิตบ้าง ถ้าคนดี คนมีปัญญา คนมีคุณธรรม หรือสัตบุรุษนี้ทำหน้าที่ช่วยเหลือ แนะนำสั่งสอน ชักนำสัมมาทิฏฐิให้แก่ผู้อื่น หรือบุคคลผู้แสวงหาสัมมาทิฏฐิกระตือรือร้น ไปหา ไปปรึกษา ไปสดับฟัง ไปขอคำแนะนำสั่งสอน เข้าร่วมหมู่อยู่ใกล้ ศึกษาแบบอย่างแนวทางจาก

สัตบุรุษนั้น เรียกว่า สัตปุริสสังเสวะ หรือ สัตปุริสเสวนา แปลว่า การเสวนากับสัตบุรุษ หมายถึง การคบหากับคนดี และสัตบุรุษหรือคนดีนั้นก็เป็นผู้ได้ชื่อว่ากัลยาณมิตร โดยไม่ว่าสัตบุรุษ จะมาทำหน้าที่ให้หรือบุคคลนั้นไปคบหากับสัตบุรุษก็ตาม เมื่อมีการยอมรับหรือมีอิทธิพลต่อกันขึ้น แล้วก็เรียกว่าเขามีกัลยาณมิตร และเรียกภาวะนี้ว่า กัลยาณมิตรตา แปลว่า ความมีกัลยาณมิตร ซึ่งไม่ได้หมายถึงเพื่อนที่ดีในความหมายสามัญเท่านั้น แต่หมายถึงผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติ ที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทาง หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคา แห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง แม้จะเป็นผู้อ่อนวัยกว่า (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๖ข, หน้า ๖๒๒-๖๒๓) ดังปรากฏในอภิญญาสูตรในอภิญญาปิฎก อภิญญาปิฎกปาตว่า “สัตบุรุษเกิดมา ในตระกูล ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ชนจำนวนมาก คือ ย่อมเป็นไป เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่มารดาบิดา ๑ แก่บุตรภรรยา ๑ แก่คนรับใช้กรรมกร และคนงาน ๑ แก่หมู่มิตรและเพื่อนร่วมงาน ๑ แก่บรรพชนผู้ล่วงลับ ๑ แก่เหล่าเทวดา ๑ แก่สมณ ชีพราหมณ์ ๑ เปรียบเหมือนมหาเมฆ ช่วยให้ข้าวกล้าเจริญงอกงาม เป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ชนจำนวนมาก” (อภ.อภิญญา. ๒๓/๑๒๘/๒๔๘-๒๔๙)

สัตบุรุษ คนดี หรือ บุคคลมีศีลธรรม กล่าวโดยลักษณะเฉพาะตัว จะต้องเป็นผู้ที่มี คุณสมบัติเพียบพร้อมด้วยคุณธรรม ๗ ประการ เรียกว่า สัตปุริสธรรม ๗ ประการ ดังปรากฏใน ทิฆนิกาย ปาฎิกวรรค ว่า “สัตปุริสธรรม ๗ คือ ท่านผู้มีอายุทั้งหลายภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้รู้จัก เหตุ เป็นผู้รู้จักผล เป็นผู้รู้จักตน เป็นผู้รู้จักประมาณ เป็นผู้รู้จักกาลเวลา เป็นผู้รู้จักประชุมชน เป็นผู้รู้จักเลือกบุคคล” (ที.ปา. ๑๑/๓๓๑/๒๖๔) สัตปุริสธรรม ๗ ประการ จึงเป็นหลักคำสอนใน พระพุทธศาสนาที่นักสังคัมสังเคราะห์ ทั้งนักสังคัมสังเคราะห์เฉพาะราย นักสังคัมสังเคราะห์ กลุ่มชน และนักจัดระเบียบชุมชน ควรปลูกฝังให้มีขึ้นและถือเป็นหลักปฏิบัติ

สัมมัญญตา แปลว่า ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือ รู้จักเหตุ (พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๖ก, หน้า ๒๑๐) หมายถึง รู้หลักความจริงของธรรมชาติ รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์แบบแผน หน้าที่ รู้กฎแห่งธรรมชาติ รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล ซึ่งจะเป็นเหตุ ให้ทำการใดได้สำเร็จผลตามความมุ่งหมาย (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๖ข, หน้า ๖๒๓)

รู้ว่าหลักกรรมที่ตนจะต้องศึกษาและปฏิบัติข้อนั้น ๆ มีอะไรบ้าง รู้ว่าอะไรเป็นเหตุของความเสื่อม อะไรเป็นเหตุของความเจริญ อะไรเป็นเหตุให้ทำความดี อะไรเป็นเหตุให้ทำความชั่ว เช่น รู้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างทั้งสิ่งที่ไม่มีชีวิตและมีชีวิตล้วนตกอยู่ภายใต้กฎกรรมชาติ ไม่มีความเที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา รู้ว่าสิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นดับไปด้วยเหตุปัจจัยเกี่ยวเนื่องกันและกัน รู้ว่านี่คือทุกข์ ที่แท้จริง รู้ว่านี่คือเหตุแท้จริงที่ทำให้เกิดทุกข์ รู้ว่านี่คือวิธีดับทุกข์ที่ถูกต้อง รู้ว่านี่คือการปฏิบัติ เพื่อความดับทุกข์ เป็นต้น

ในงานสังคมสงเคราะห์ นักสังคมสงเคราะห์จะต้องสร้างสมความรู้ในหลักวิชาการและความชำนาญอย่างพร้อมสมบูรณ์ ทั้งด้านพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์ซึ่งประกอบด้วย ทฤษฎีและมโนทัศน์หลากหลายที่เกี่ยวข้อง และเป็นประโยชน์ในการนำมาใช้แก้ปัญหาให้แก่ผู้มาขอรับบริการอย่างมีภูมิปัญญา นอกจากนั้น ยังต้องมีความรู้สึกไว (Sensitive) ต่อการเข้าใจบุคคล ในแง่ของค่านิยม ความเชื่อ ความคลุมเครือ ความรู้ของนักสังคมสงเคราะห์จึงรวมถึงประสบการณ์ที่ได้จากการทำงาน ความเข้าใจในเนื้อหาของทฤษฎีที่นำมาปฏิบัติงานได้จริง ในฐานะศาสตร์และศิลป์ รวมทั้งการศึกษา วิจัย หรือการฝึกปฏิบัติจนเกิดทักษะ รวมเป็นองค์ความรู้ที่เป็นพื้นฐานสำคัญในการปฏิบัติงาน (จงจิตต์ โสภณคณาภรณ์, ๒๕๕๓, หน้า ๑๕๒) เพื่อนำมาใช้ป้องกันปัญหา แก้ไขปัญหาหรือสถานการณ์ พื้นฟู พัฒนาผู้รับบริการและสิ่งแวดล้อมของผู้รับบริการ ครอบคลุม กลุ่ม ชุมชน ได้อย่างเหมาะสม รวดเร็ว และสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ด้วยความชำนาญคล่องแคล่ว มีโอกาสเกิดความผิดพลาดน้อย

การปฏิบัติงานการสังคมสงเคราะห์จึงไม่ใช่สามัญสำนึก (Commonsense) หรือความรู้สึกของตนเองมาเป็นมาตรฐานในการดำเนินงาน แต่มีการนำองค์ความรู้ (A body of knowledge) ชุดของค่านิยม (A set of values) การเลือกประสบการณ์ความชำนาญ (A repertoire of skills) และการใช้ดุลยพินิจของตัวเอง เช่น ความเชื่อมั่นในตัวเอง การมีจิตสำนึกในหน้าที่ของตน เป็นต้น รวมทั้งการนำเอาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี การมีความเข้าใจในธรรมชาติและบุคลิกภาพของมนุษย์ การมองเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยสายตาที่กว้างไกล มีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์ด้วย (นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์, ๒๕๔๐, หน้า ๑๑๘) มา

ผสมผสานให้เป็นประโยชน์มากที่สุด เพื่อให้การบริการแก่ผู้รับบริการซึ่งมีปัญหายุ่งยากซับซ้อน เป็นไปอย่างธรรมชาติ ทำให้ผู้รับบริการเกิดความรู้สึกที่ดี ไม่รู้สึกว่ามีปมด้อย ด้อยในศักดิ์ศรี หรือ ถูกตีตราว่าเป็นผู้มีปัญหา ต้องรอรับความช่วยเหลือเพียงฝ่ายเดียว

ในพระพุทธศาสนา มีหลักธรรมเพื่อป้องกันปัญหาที่ยังไม่เกิด แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น แล้ว ฟืนฟู และพัฒนาบุคคลหลายหมวด เช่น ทวารวาทธรรม ๔ ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม ๔ เป็นต้น และในการสงเคราะห์ ก็มีหลักการสงเคราะห์ คือ สังคหวัตถุ ๔ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจ บุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ซึ่งประกอบด้วย

ทาน คือ การให้ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้และคำแนะนำสั่งสอน

ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ คือ การมีวาจาเป็นที่รัก วาจาสุดดีมน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ่งใจ ด้วยการกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ทำให้เกิดไมตรีและความรักใคร่ นับถือ ตลอดจนคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผล เป็นหลักฐาน จูงใจให้นิยมยินดี

อัถถจริยา คือ การประพฤติตนเป็นประโยชน์ ขวนขวายให้ความช่วยเหลือกิจการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดจนช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอดันเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์ โดยร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไข ตลอดจนวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมถูกต้องตามธรรมแต่ละกรณี (ที.ปา. ๑๑/๑๔๐/๑๖๗, ๒๖๗/๒๔๔; อัง.จตุกก. ๒๑/๓๒/๔๒)

การสงเคราะห์ด้วยทานเป็นการสงเคราะห์ด้วยวัตถุ เช่น ให้สิ่งของที่จำเป็นแก่ การดำรงชีวิต ให้เครื่องมือในการประกอบอาชีพ เป็นต้น ถือเป็นสงเคราะห์อย่างง่าย เพราะเมื่อให้แล้วก็เสร็จสิ้นไป และเป็นการสงเคราะห์ที่มีลักษณะเป็นการช่วยแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ในระยะสั้น การสงเคราะห์ด้วยปิยวาจาเป็นการสงเคราะห์ด้วยการแนะนำ ซึ่งช่องทางที่เป็นประโยชน์ เช่น แนะนำการประกอบอาชีพ ให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพ เป็นต้น เพื่อให้เขาช่วยตัวเองได้ต่อไป ซึ่งเป็นการสงเคราะห์ที่ยากขึ้น เพราะการให้ความรู้ความคิด จะต้อง

การตรวจสอบว่าผู้ที่ได้รับการแนะนำสั่งสอนไปตั้งใจทำและสามารถทำได้ตามคำแนะนำหรือไม่ ซึ่งต้องใช้เวลาทั้งผู้แนะนำสั่งสอนและผู้รับการแนะนำสั่งสอน แต่เป็นการแก้ปัญหาในระยะยาว เพราะหากสามารถช่วยเหลือตัวเองได้แล้วก็ไม่จำเป็นต้องมาขอความช่วยเหลืออีก การสงเคราะห์ด้วย อุตถจริยาเป็นการลงมือช่วยทำภารกิจของกันและกันด้วยแรงกาย แรงทรัพย์ หรือกำลังความคิด เป็นการสงเคราะห์ที่ยากกว่า ๒ แบบแรก เพราะต้องช่วยแก้ปัญหาที่นั้น ๆ ด้วยตัวเอง ต้องมีการเสียสละอย่างมาก และเป็นการสงเคราะห์ซึ่งมีความหมายรวมไปถึงการสงเคราะห์ด้วยทาน และปิยวาจาด้วย แต่การสงเคราะห์ด้วยวิธีนี้จะมีผลต่อการแก้ปัญหาได้เป็นอย่างดี จึงอาจกล่าวได้ว่าผู้ปฏิบัติงานการสังคมสงเคราะห์ที่แท้จริงควรปฏิบัติงานด้วยอุตถจริยานี้ ส่วนการสงเคราะห์ ด้วยสมานัตตตา เป็นการปฏิบัติต่อบุคคลที่ให้การสงเคราะห์อย่างเสมอต้นเสมอปลายโดย เท่าเทียมกัน ไม่เลือกชั้น วรรณะ ให้การช่วยเหลือด้วยความจริงใจสม่ำเสมอจนกว่าจะสำเร็จลุล่วง ตามเป้าหมาย ไม่ประพฤติดัวแบบต่อหน้าอย่างลับหลังอีกอย่าง ปฏิบัติต่อกันอย่างตรงไปตรงมา ไม่เอาเปรียบ (สุชาวน์ พลอยชุม, ม.ป.ป., หน้า ๑๔๒-๑๔๓) การสงเคราะห์ด้วยวิธีนี้เป็นคุณธรรม สำคัญที่ทำให้เข้าถึงตัวอย่างแท้จริง มีผลทางจิตใจและชักจูงความรู้สึกนึกคิดได้มาก วิธีการ สงเคราะห์ข้อนี้จึงเป็นหลักกำกับว่า ไม่ว่าจะให้การสงเคราะห์แบบใด ก็ต้องทำตัวให้เข้ากับเขาได้ ร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน ทำอย่างจริงใจและสม่ำเสมอ ด้วยความจริงใจ ไม่ถือตัว ไม่ดูถูกดูแคลนผู้รับ การสงเคราะห์ การสงเคราะห์จึงจะบรรลุผลตามวัตถุประสงค์

อรรถัญญา แปลว่า ความรู้จักธรรมดา รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล หมายถึง รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมายของหลักธรรมหรือหลักการ กฎเกณฑ์ หน้าที่ รู้จักประโยชน์ที่ประสงค์ รู้ผลที่จะ เกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำ หรือความเป็นไปตามหลัก (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๖ก, หน้า ๒๑๐) เช่น ทานเนน สมจริยาย ลัสมน ทเมน จ ยิ กตฺวา สุจิตฺ โหติ น จ ปจฺจนาตฺตปฺปติ. (ขุ.ชา. ๒๓/๑๕๕๘/๓๕๘) แปลว่า คนทำกรรมใดด้วยทาน ด้วยความประพฤติ สม่ำเสมอ ด้วยความสำรวม และด้วยการฝึกตน ย่อมมีความสุข เพราะกรรมนั้นย่อมไม่ติดตามไป เฝ้าผลาญในภายหลัง ธีโร โภเค อธิคมฺม สงฺกณฺหาติ จ ฅาตฺเต เตนโส กิตฺติ ปฺปโปติ เปจฺจ สกฺเค ปโมทติ. (ขุ.ชา. ๒๓/๕๓๖/๒๐๕) แปลว่า ผู้มีปรีชาได้โภคะแล้ว ย่อมสงเคราะห์หมู่ญาติ เพราะ

การสงเคราะห์นั้น เขาย่อมได้รับเกียรติ ละไปแล้ว (ตาย) ย่อมบันเทิงในสวรรค์ เป็นต้น ผู้ที่รู้จักมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ต้องการหรือรู้จักผลที่จะได้รับ รู้ว่าปรัชญา ค่านิยม แนวคิด และทฤษฎีต่าง ๆ มีจุดมุ่งหมายอะไร รู้ว่าเพราะเหตุใดจึงทำให้เกิดผลเช่นนั้น รู้ว่าควรปฏิบัติอย่างไรจึงจะเกิดผลสำเร็จตามที่ต้องการ จะตัดสินใจทำสิ่งใดก็จะทำด้วยความรอบคอบ ไม่ว่าจะมีความมีจิตใจกว้างขวาง จะทำกิจการใดก็มักได้รับผลดี

ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ต้องรู้ว่าการปฏิบัติงานตามทฤษฎี หลักการ การวางแผนงาน วิธีการเพื่อแก้ไขปัญหาก็กำหนด จะเกิดผลดีหรือผลเสียอย่างไรหรือไม่ ทำให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมาหรือไม่ ด้วยการยอมรับ (Acceptance) สภาพที่เป็นอยู่ของผู้รับบริการ ยอมรับในปัญหาและสถานะปัจจุบันของผู้รับบริการว่า ปัญหาของผู้รับบริการมีอะไรบ้าง แล้วศึกษาให้รู้สาเหตุที่มาของปัญหาที่แท้จริง ทั้งสาเหตุจากตัวของผู้รับบริการเอง และสาเหตุที่มาจากสภาพแวดล้อมต่าง ๆ เพื่อนำหลักการและวิธีการมาวิเคราะห์ปัญหา ตรวจสอบทรัพยากร พิจารณาหาแนวทางการแก้ไขปัญหาก็เป็นไปได้ วางแผนให้ความช่วยเหลือ แล้วดำเนินการตามแผนนั้น มีการติดตามผล ประเมินผล ถ้าปฏิบัติตามแผนไม่ได้ผล ก็ต้องหาข้อเท็จจริงใหม่ วิเคราะห์ปัญหาใหม่ วางแผนใหม่ เริ่มดำเนินงานตามแผนใหม่ เพื่อขจัดปัญหาให้หมดสิ้นไป

ในกระบวนการวิเคราะห์ปัญหาและวางแผนทางการแก้ไขปัญหา ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ต้องร่วมมือกับผู้รับบริการค้นหาสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา โดยสามารถนำหลักคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ได้อย่างมาก ด้วยการกำหนดรู้ ศึกษาทำความเข้าใจกับปัญหานั้น แล้วสืบค้นหาสาเหตุของปัญหานั้นเพื่อแก้ไข ขณะเดียวกันก็กำหนดเป้าหมายให้ชัดเจนว่าคืออะไร จะเป็นไปได้หรือไม่และเป็นไปได้อย่างไร แล้วจึงวางแผน วางวิธีการปฏิบัติที่จะขจัดหรือแก้ปัญหาก็สาเหตุให้สอดคล้องกับเป้าหมายที่กำหนดไว้ หลักในการแก้ไขปัญหาก็ควรประกอบด้วย ๔ ขั้นตอน เรียกว่า กิจในอริยสัจ ๔ คือ

ขั้นที่ ๑ ปริยญาขะ คือ ต้องศึกษาให้รู้ปัญหาอย่างแจ่มแจ้งเสียก่อนว่าปัญหาที่แท้จริงคืออะไร หรือปัญหานั้นอยู่ตรงไหน จุดใด และสิ่งที่เป็นตัวปัญหานั้น ทำได้เพียงศึกษาให้รู้อย่างแจ่มแจ้งเท่านั้น

ขั้นที่ ๒ ปหาคัพพะ คือ ต้องศึกษาให้รู้ถึงสาเหตุของปัญหานั้น ๆ ว่า คืออะไร เพราะตัวปัญหานั้นเป็นเพียงผลของสาเหตุเท่านั้น ถ้าไม่มีสาเหตุก็จะไม่มีปัญหา และสิ่งที่ปหาคัพพะนี้เองคือสิ่งที่จะต้องทำลาย หรือกำจัดให้หมดไป เพราะเมื่อกำจัดสาเหตุได้ ตัวปัญหาก็จะหมดไปเอง

ขั้นที่ ๓ สัจฉิกาคัพพะ คือ เมื่อรู้สาเหตุของปัญหาแล้ว ก็จะสามารรถกำหนดเป้าหมายของการแก้ปัญหาได้ว่า ต้องการผลแค่ไหน เพียงใด มากน้อยขนาดไหน และเป้าหมายที่กำหนดไว้นี้เป็นสิ่งที่ต้องพยายามทำให้เป็นจริงขึ้นให้ได้ หรือ ทำให้สำเร็จ

ขั้นที่ ๔ ภาเวตัพพะ (ส.ม. ๑๕/๒๕๑-๒๕๕/๗๘-๗๙) คือ เมื่อรู้ตัวปัญหา รวมทั้งสาเหตุและได้กำหนดเป้าหมายในการแก้ไขได้แล้วก็จะทำให้สามารถกำหนดวิธีการ เพื่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เพราะวิธีการจะต้องถูกต้องเหมาะสมกับสาเหตุของปัญหาและเป้าหมายที่ต้องการ จึงจะทำให้เกิดผลสำเร็จในการดำเนินงาน และส่วนที่เป็นวิธีการนี้ เป็นสิ่งที่จะต้องดำเนินการให้ครบถ้วนสมบูรณ์ ผลที่เกิดขึ้นจึงจะสมบูรณ์ (สุเชาวน์ พลอยชุม, ม.ป.ป., หน้า ๗๘)

วิธีการหรือกระบวนการแก้ปัญหาแบบนี้เป็นวิธีการคิดแบบอริยสัจ ๔ ซึ่งก็คือวิธีการแบบ มัชฌิมาปฏิปทา อันเป็นวิธีการแก้ปัญหาที่ตรงจุด ตรงเป้าหมาย ได้ผลจริง สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพปัญหา สามารถนำไปใช้แก้ปัญหาได้ทุกอย่าง ไม่ว่าจะป็นปัญหาด้านวัตถุหรือปัญหาด้านจิตใจ จนถึงปัญหาของชีวิตทุกระดับ แม้ในการทำงานหรือดำเนินกิจการต่าง ๆ เพื่อให้ประสบผลสำเร็จก็สามารถนำวิธีแก้ปัญหแบบนี้ไปใช้ได้ แต่ทุกขั้นตอนของกระบวนการแก้ปัญหาก็ต้องปฏิบัติให้สอดคล้องสัมพันธ์กันทั้งกระบวนการ วิธีการแก้ปัญหแบบนี้จึงจะมีประสิทธิภาพ

หลักธรรม ๒ ข้อนี้ คือ รัมมัญญตา และ อตถัญญตา จะนำไปสู่จุดมุ่งหมายเพื่อป้องกันปัญหา แก้ไขปัญหา ฟันฟู พัฒนาคบุคคล กลุ่ม ชุมชนได้ คือ นักสังคัมสเถระห์จะต้องกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้ผู้รับบริการเกิดความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหาของตนเอง ให้ผู้รับบริการเข้าใจปัญหา ยอมรับปัญหา และพร้อมที่จะดำเนินการขจัดปัญหาของตนเอง โดยอาจต้องใช้กลวิธีหลายอย่าง ซึ่งเป็นเทคนิคเฉพาะตัวนักสังคัมสเถระห์ การนำเอาหลักธรรมของ

พระพุทธศาสนามาใช้ จะช่วยให้ผู้รับบริการพัฒนาความคิดของตนเองได้ โดยชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงของปัญหาหรือปัญหาที่แท้จริง ชี้ให้เห็นว่าปัญหาเกิดขึ้นได้อย่างไรและจะขจัดให้หมดไปได้อย่างไร ชี้ให้เห็นแนวทางขจัดปัญหา และปฏิบัติตามแนวทางนั้น เช่น ผู้รับบริการไปสมัครทำงานแล้วไม่มีนายจ้างคนไหนรับเข้าทำงาน แต่ข้อเท็จจริงก็คือ ผู้รับบริการคิ่มเหล่า้มาทุกวัน ทำให้ทำงานได้ไม่เต็มที่ จึงไม่มีนายจ้างอยากรับเข้าทำงาน ข้อเท็จจริงหรือปัญหาที่แท้จริงก็คือ เพราะการคิ่มเหล่า้จึงทำให้ผู้รับบริการตกงาน การจะแก้ปัญหาคิ่มเหล่า้ตรงจุด ผู้รับบริการจึงต้องเลิกคิ่มเหล่า้ตามวิธีและขั้นตอนการบำบัดให้ได้เสียก่อน ซึ่งหากผู้รับบริการเลิกคิ่มเหล่า้ได้อย่างเด็ดขาด ก็จะเป็นการแก้ไขปัญหาพร้อมกับการฟื้นฟูและพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นของผู้รับบริการ ส่วนในการป้องกันปัญหาก็คือ ชี้ให้ผู้ที่มีแนวโน้มว่าจะคิ่มเหล่า้เห็นโทษของการคิ่มเหล่า้ วิธีการหลีกเลี่ยงสังคัมคิ่มเหล่า้ ซึ่งหากผู้ที่มีแนวโน้มว่าจะคิ่มเหล่า้ ไม่คิ่มเหล่า้โดยเด็ดขาด ก็เป็นการป้องกันปัญหาพร้อมกับพัฒนาศักยภาพและความคิดของผู้นั้นไปพร้อมกัน เป็นต้น

อัตถัณฺญา แปลว่า ความรู้จักตน หมายถึง ฐึ้นานะ ภาวะ เพศ กำลั้ง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรมต่าง ๆ เป็นต้น ของตนตามจริง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๖ข, หน้า ๖๒๘) ฐึ้นานะเป็นใคร อยู่ในสถานะใด ของหน่วยงานใด ควรประพฤติปฏิบัติอย่างไร เช่น ฐึ้นานะตนเองมีศรัทธา คิด สุตะ (การศึกษา) จาคะ (ความเสี่ยสละ) ปัญญา และปฏิภาณ कैไหน แล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสม कैภาวะของตนเพื่อให้เกิดผลดี สามารถวิเคราะห์ตนเองได้ว่ามีความบกพร่องในเรื่งใด อย่างไร และรู้จักปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น เป็นต้น

นักสังคัมสงเคราะห์จะต้องรู้ว้าตนเองมีหน้าที่เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือ ชี้ช่องทางแนะนำ อำนวยประโยชน์ให้แก่ผู้รับบริการได้เพียงใด มีขอบเขตในการทำงานมากน้อย कैไหน หากมีความสามารถไม่เพียงพอหรือต้องได้รับความช่วยเหลือ ควรขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานใด จึงต้องมีวินัยในตนเอง มีความจริงใจ ซื่อสัตย์ เปิดเผย มีใจในการให้บริการ สามารถสื่อสารระหว่างกันได้อย่างชัดเจน มีลักษณะของความอบอุ่น นำเข้าพบ ไม่แสดงอาการเย็นชา ไม่มีกิริยาที่ระมัดระวังปกป้องตนเองจนเกินเหตุ วางตัวให้เหมาะสม कैฐึ้นานะ บทบาท หน้าที่ของนักสังคัมสงเคราะห์ หน่วยงานที่สังกัด

ในงานสังคมสงเคราะห์ วุฒิภาวะทางอารมณ์ จิตใจ ความกล้าหาญ การตระหนักในตนเอง การไวต่อความรู้สึก และความสามารถในการยอมรับผู้รับบริการ มีความสำคัญต่อสัมพันธภาพที่ราบรื่นไม่น้อยไปกว่าการมีความรู้ทางทฤษฎีของการสังคมสงเคราะห์ นักสังคมสงเคราะห์จึงต้องมีความสำนึกในตนเอง รู้และเข้าใจความรู้สึกของตนเองทั้งในด้านลบและด้านบวก มีความสังวรในตัวเอง (Self-awareness) คือ ระลึกรู้ถึงความเข้มแข็ง ความอ่อนแอ ความต้องการ สภาพอารมณ์ จิตใจ ทัศนคติ และปัญหาของตนเอง เพื่อควบคุมให้มีความระมัดระวัง ไม่นำความรู้สึกส่วนตัวเข้าไปเกี่ยวข้องกับพันธกิจการทำงาน เพราะกำลังปฏิบัติงานในฐานะตัวแทนของหน่วยงานที่ให้บริการทางสังคม ไม่ใช่การให้ความช่วยเหลือส่วนบุคคล โดยต้องสำรวจตัวเองอยู่เสมอ พยายามลดอคติ ความเกลียดชัง ความรู้สึกพะวักพะวน สองฝักสองฝ่าย ความคับข้องใจต่าง ๆ ให้หมดไปเสียก่อน จึงจะสามารถช่วยเหลือบุคคล ครอบครัว กลุ่ม ชุมชน และสังคมส่วนรวมได้ นักสังคมสงเคราะห์ที่ดีจึงต้องพยายามแก้ไขข้อขัดแย้ง ความคับข้องใจ ความกังวลใจของตนให้หมดสิ้นไปก่อน ขณะเดียวกัน ก็พยายามเสริมสร้างทักษะในการให้ความช่วยเหลืออยู่เสมอ พยายามพัฒนาคุณลักษณะพิเศษประจำใจ เสริมสร้างความรู้สึกรู้เห็นอกเห็นใจผู้รับบริการ ไม่ตำหนิติเตียน และรับฟังปัญหาต่าง ๆ ของผู้รับบริการได้ (นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์, ๒๕๔๐, หน้า ๑๑๘-๑๑๙) เพราะแม้จะมีทักษะและความรู้มากมาย หากขาดความเห็นอกเห็นใจ และขาดความเข้าใจในปัญหาของบุคคลอื่น ไม่เห็นปัญหาของบุคคลอื่นดูปัญหาของตนเอง การแก้ไขปัญหาก็ยากที่จะบรรลุผล

งานสังคมสงเคราะห์ต้องเกี่ยวข้องกับความรัก ความดีเอ็นเอของมนุษย์ นักสังคมสงเคราะห์จึงควรมีพรหมวิหารธรรม ซึ่งเป็นธรรมเครื่องอยู่อย่างพรหม หรือ ธรรมเครื่องอยู่ของท่านผู้มีคุณยิ่งใหญ่ หมายถึง หลักความประพฤติดันประเสริฐบริสุทธิ์ ที่ต้องมีไว้เป็นหัวใจและกำกับความประพฤติ เพื่อการดำเนินชีวิตที่หมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายด้วยความเมตตากรุณา แต่สมำเสมอโดยทั่วไป ไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต ได้แก่

เมตตา หมายถึง มีความรัก มีความปรารถนาให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์ทั่วหน้า

กรุณา หมายถึง มีความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

มุทิตา หมายถึง มีความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุข มีจิตผ่องใส กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ในปกติสุข พลอยยินดีเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้น

อุเบกขา หมายถึง มีความวางใจเป็นกลาง (อง.ปญจก. ๒๒/๑๕๒/๒๔๕-๒๕๗; อภ.สง. ๓๔/๑๕๐/๑๔๘) อันจะทำให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจดั่งขี้ผึ้ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู เมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขาได้รับผิดชอบตนได้แล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือควรได้รับผลสมกับความรักผิดชอบของตน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๖ก, หน้า ๑๒๔)

เมื่อนำหลักธรรมข้อนี้มาประยุกต์ใช้กับงานสังคมสงเคราะห์ ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ควรมีความรัก มีความปรารถนาดีที่จะให้ผู้รับบริการพ้นจากปัญหาได้ คิดสงสารช่วยปลดเปลื้องปัญหาให้แก่ผู้รับบริการ มีความยินดีเมื่อผู้รับบริการสามารถแก้ปัญหาให้สำเร็จลุล่วงไปได้ และแนะนำให้ผู้รับบริการตัดสินใจเลือกวิถีแก้ไขปัญหาที่ถูกต้องด้วยตนเอง พัฒนาการเอง ไม่แทรกแซงหรือไม่ก้าวก่ายการตัดสินใจเลือกแนวทางการแก้ไขปัญหาของผู้รับบริการ ให้การสงเคราะห์แก่ผู้รับบริการด้วยความเป็นธรรม โดยเว้นจากอคติ ฐานะอันไม่พึงถึง ทางความประพฤติผิด ความไม่เที่ยงธรรม หรือความลำเอียง คือ เว้นฉันทาคติ ไม่ลำเอียงเพราะชอบ เว้นโทสาคติ ไม่ลำเอียงเพราะชัง เว้นโมหาคติ ไม่ลำเอียงเพราะหลง พลาดผิด โง่เขลา และเว้นภยาคติ ไม่ลำเอียงเพราะขลาดกลัว (ที.ปา. ๑๑/๑๗๖/๑๕๕, ๒๔๖/๒๔๐; อง.จตุกก. ๒๑/๑๗/๒๓) ซึ่งจะทำให้นักสังคมสงเคราะห์สามารถปฏิบัติต่อผู้รับบริการด้วยความเท่าเทียมกัน

หลักพรหมวิหาร ๔ ประการนี้ เป็นหลักปฏิบัติที่แสดงถึงความรู้สึกต่อกันฉันท์กัลยาณมิตร คือ การแสดงออกในทางที่ดีต่อกัน ในฐานะที่มนุษย์ต่างก็เป็นเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน ไม่ใช่ในฐานะที่ผู้ให้การสงเคราะห์เป็นผู้สูงกว่าให้การสงเคราะห์แก่ผู้ที่ด้อยกว่า และ

ไม่มุ่งให้มีความผูกพันต่อกันเป็นการส่วนตัว เพราะจะกลายเป็นการช่วยเหลือด้วยความเสน่หา ซึ่งพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นความประพฤติกที่คลาดเคลื่อนจากหลักเมตตา

นักสังคมสงเคราะห์ สามารถนำหลักธรรมในหมวดนี้มาเป็นแนวทางในการปฏิบัติงาน ได้เป็นอย่างดี เพราะนักสังคมสงเคราะห์ต้องสร้างความสัมพันธ์กับผู้รับบริการในขอบเขต ไม่เข้าไปหลงยึดให้ความรักใคร่กันเป็นการส่วนตัว เมื่อช่วยเหลือได้ผลสำเร็จลุล่วงเป็นที่น่าพอใจแล้วก็ควรถอนตัวออก หรือถ้าได้ช่วยเหลือผู้รับบริการอย่างเต็มความสามารถแล้ว ยังช่วยเหลือผู้รับบริการไม่สำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้ ผู้รับบริการยังคงอยู่ในความเดือดร้อน ก็ควรยึดหลักวางใจเป็นกลาง ไม่วิตกกังวลมากเกินไป และไม่ควรรับเอาความทุกข์ของผู้รับบริการมาเป็นความทุกข์ของนักสังคมสงเคราะห์เอง

มัตตัญญูตา แปลว่า ความรู้จักประมาณ หมายถึง รู้จักความพอเหมาะพอดี เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัย ๔ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๖๖, หน้า ๖๒๘) คฤหัสถ์รู้จักความพอเพียง รู้จักประมาณในการหาทรัพย์ รู้จักประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์ เป็นต้น การประพฤติกปฏิบัติต่าง ๆ ต้องมีความพอดีกำกับไว้ด้วยเสมอ ซึ่งความพอดีตามหลักพระพุทธศาสนาก็คือ การปฏิบัติสายกลาง ไม่ถึงไม่หย่อนเกินไป ซึ่งจะทำให้การปฏิบัติธรรมหรือการทำงานที่ทำประสบผลสำเร็จ

ในการสังคมสงเคราะห์ นักสังคมสงเคราะห์ต้องรู้จักความพอเหมาะพอดีในการปฏิบัติงาน การให้คำแนะนำ วิธีการแก้ปัญหา การให้บริการต่าง ๆ ต้องพอเหมาะพอควรกับผู้รับบริการแต่ละคน ให้มีความสำคัญกับความสามารถในการรับรู้ การคิด การตัดสินใจ การเปลี่ยนแปลงตนเอง และการลงมือทำการเปลี่ยนแปลงนั้นด้วยตนเองของผู้รับบริการ เพราะในสถานการณ์ปกติ ผู้รับบริการอาจมีความสามารถในระดับหนึ่ง เช่น ผู้รับบริการทำงานในระดับผู้บริหาร แต่เมื่อประสบกับปัญหาบางอย่าง อาจรู้สึกท้อถอยเพราะขาดแรงจูงใจหรือไม่ทราบวิธีการแก้ปัญหา เพราะไม่รู้จักหน่วยงานที่จะให้บริการทำให้ขาดโอกาสที่เหมาะสม ต่อเมื่อนักสังคมสงเคราะห์ได้รับฟังปัญหาและเพิ่มแรงจูงใจด้วยการกระตุ้นให้ผู้รับบริการเกิดความเชื่อมั่นในตัวเอง ขยายโอกาสด้วยการสนับสนุนให้ผู้รับบริการเข้าถึงหน่วยงานที่ให้บริการหรือ

ช่วยชี้ทางออกที่เหมาะสมให้ ผู้รับบริการก็จะดึงความสามารถของตนเองกลับมาและพัฒนาตนเองได้ดียิ่งขึ้น

ในการร่วมมือกับผู้รับบริการเพื่อแก้ไขปัญหาให้สำเร็จลุล่วง นักสังคมสงเคราะห์จะต้องสร้างสัมพันธภาพกับผู้รับบริการอย่างมีขอบเขต ไม่รักหรือชังผู้รับบริการเกินไป ต้องชี้ให้ผู้รับบริการเห็นถึงความเข้าใจผิด ปฏิบัติผิด รวมทั้งมีสัจจะ คือ รักษาความลับของผู้รับบริการด้วย (Confidentiality) ในกระบวนการนี้สามารถใช้วิธีการสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นแนวทางในการปฏิบัติได้

ในการให้คำแนะนำ ชี้ช่องทาง เพื่อแก้ไขปัญหา พระพุทธศาสนาถือหลักว่า ผู้แนะนำสั่งสอนต้องรู้จริงและทำในสิ่งที่ตนจะสอนเสียก่อนแล้วจึงสอนผู้อื่น เพราะการสอนผู้อื่นในสิ่งที่ผู้สอนยังไม่รู้จริงและไม่เคยทำ นอกจากจะถูกตำหนิแล้วยังไม่สามารถทำให้ผู้ได้รับการสอนเกิดความรู้ความเข้าใจได้อย่างถูกต้อง เช่น พระพุทธพจน์ว่า อุตทานญเจ ตถา กยิรา ยถณฺณมนุสฺสาสตี. (พ.ธ. ๒๕/๒๒/๑๖) แปลว่า ถ้าพร้าสอนผู้อื่นฉันใด ก็ควรทำตนฉันนั้น ยถุหิ กยิรา ตถุหิ วเท ยัน กยิรา น ตํ วเท อกรโธนตํ ภาสมานํ ปริชานนติ ปณฺทิตา. (พ.เถร. ๒๖/๓๒๑/๓๐๕) แปลว่า บุคคลทำสิ่งใด ควรพูดสิ่งนั้น ไม่ทำสิ่งใด ไม่ควรพูดสิ่งนั้น บัณฑิตย่อมกำหนดรู้คนที่ไม่ทำ ได้แต่พูด และ อุตทานเมว ปจฺมํ ปฏฺฐุเป นิเวสเย อถณฺณมนุสฺสาเสยฺย น กิลิสฺเสยฺย ปณฺทิตो. (พ.ธ. ๒๕/๒๒/๑๖) แปลว่า ผู้เป็นบัณฑิตพึงตั้งตนไว้ในคุณอันสมควรก่อน สอนผู้อื่นในภายหลังจึงไม่มัวหมอง เป็นต้น

เกี่ยวกับวิธีการสอน พระพุทธเจ้าตรัสถามนายเกสี ผู้ชำนาญในการฝักม้าวามีวิธีฝักม้าวอย่างไร นายเกสีทูลตอบว่าบางครั้งต้องใช้วิธีละมุนละม่อม ให้กินอาหารและน้ำที่ดี พุดจานุ่มนวล บางครั้งต้องใช้วิธีรุนแรง แทะด้วยปลัก เฆี่ยนด้วยแส้ พุดจาหยาบคาย และบางครั้งต้องใช้ทั้ง ๒ วิธีพร้อมกัน พระพุทธเจ้าจึงทรงอธิบายว่า การสอนคนก็คล้ายกับการฝักม้าว คือ

บางคนชอบการสอนแบบปลอบประโลมใจ พระพุทธเจ้าก็จะทรงสอนด้วยเรื่องของการทำความดีทางกาย วาจา ใจ และผลของการทำความดีที่ต่าง ๆ ที่ผู้กระทำจะได้รับ เรียกว่าสอนด้วยวิธีละมุนละม่อม

บางคนชอบการสอนแบบขู่บังคับ พระพุทธเจ้าก็จะทรงสอนด้วยเรื่องการทำความชั่ว การทำบาป และผลของการทำความชั่ว ทำบาป เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความเกรงกลัวต่อผลร้ายที่จะได้รับ จากการทำความชั่ว เรียกว่า สอนด้วยวิธีรุนแรง

บางคนต้องใช้ทั้งวิธีปลอบประโลมและขู่บังคับไปพร้อม ๆ กัน พระพุทธเจ้าก็ทรงสอน ด้วยเรื่องการทำความดีและผลของการทำความดี เรื่องการทำความชั่วและผลของการทำความชั่ว สลับกัน (อง.จตุกก. ๒๑/๑๑๑/๑๕๐-๑๕๒) เพื่อให้ผู้รับการสอนคิดพิจารณาเปรียบเทียบกับ ตนเองถึงผลของการกระทำความดีกับผลของการทำความชั่วที่จะได้รับ กล่าวได้ว่า ทรงสอน ทั้งวิธีละมุนละม่อมและวิธีรุนแรงพร้อม ๆ กัน

การให้คำแนะนำที่จะให้ได้ผลดี ให้ผู้รับการแนะนำเกิดความรู้ความเข้าใจ จึงควร แนะนำให้รู้เรื่อง รู้คิด และรู้ทำ ตามความเหมาะสมและสภาพจิตใจของผู้รับการสอน เพื่อประโยชน์ของผู้รับการสอน ให้ผู้รับการแนะนำสั่งสอนใช้สติปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง สามารถนำไปใช้ประโยชน์หรือนำไปปฏิบัติให้ได้ผลดีได้จริง นักสังคมสงเคราะห์จึงควรฝึกฝน ให้ตนเองรอบรู้ทั้งในเรื่องที่จะแนะนำและวิธีให้การแนะนำ รวมทั้งเข้าใจถึงสภาพของผู้รับบริการ เป็นอย่างดี พร้อมกันนั้นก็พิจารณาว่า สิ่งที่ผู้รับบริการควรได้รับการแนะนำ เป็นความจริง มีประโยชน์หรือไม่ ควรรับรู้ประมาณใด เพราะความจริงบางอย่าง ไม่เป็นประโยชน์ในการแก้ไข ปัญหาหรือไม่สามารถทำให้สถานการณ์ดีขึ้นได้ และเมื่อฝึกฝนจนมีพฤติกรรมที่ถูกต้องได้แล้วก็ไม่จำเป็นต้องอดทนต่อข้อควรปฏิบัติอีกต่อไป เพราะสิ่งที่ปฏิบัติอยู่เสมอจะเป็นความเคยชิน เกิดเป็นนิสัย ทักษะ หรือความชำนาญขึ้นมาเอง

กาลัญญตา แปลว่า ความรู้จักกาล หมายถึง รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่ควรหรือจะต้องใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน หรือปฏิบัติกรต่าง ๆ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๖ก, หน้า ๒๑๐) รู้จักจัดเวลาให้เหมาะสม รู้ว่าเวลาไหนควรทำอะไร รู้ว่ากิจใดต้องใช้เวลาเท่าไร แล้วทำให้ตรงเวลา ทำให้เป็นเวลา ทำให้พอกับเวลาและทันเวลาที่กำหนด เช่น ฝึกผู้รู้จักเวลาสอบถาม รู้จักเวลาประกอบความเพียร รู้จักเวลาออกหาความสงบ คฤหัสถ์รู้จักเวลาในการทำงานหาทรัพย์ รู้จักเวลาพักผ่อน เป็นต้น

ผู้ปฏิบัติงานการสังคมสงเคราะห์หรือผู้ที่คิดจะให้ความช่วยเหลือผู้อื่น ต้องรู้จักบริหารเวลาในการปฏิบัติงานว่า ในเวลาใด ระยะเวลา ควรทำอะไร จังหวะไหนเหมาะหรือไม่เหมาะที่จะทำอะไร โอกาสอำนวยหรือไม่ เพื่อไม่ให้ผู้รับบริการเดือดร้อนหรือวิตกกังวล ซึ่งอาจทำให้คิดว่านักสังคมสงเคราะห์ไม่เอาใจใส่ ไม่เห็นความสำคัญของปัญหาที่ผู้รับบริการกำลังประสบอยู่ ทำให้ผู้รับบริการไม่เชื่อถือและเป็นอุปสรรคในการแก้ไขปัญหา นักสังคมสงเคราะห์จึงต้องยึดถือสภาพที่ผู้ใช้บริการเป็นอยู่ในขณะนั้นเป็นสำคัญ นั่นคือ ต้องเริ่มต้นจากปัญหาหรือสภาพที่ผู้รับบริการเป็นอยู่ (Start where they are) โดยพิจารณาถึงสถานการณ์ที่เป็นจริงในขณะนั้น รวมทั้งความคาดหวังและความมุ่งหมายในการใช้บริการของผู้รับบริการด้วย บางครั้งอาจต้องฟังผู้รับบริการระบายอารมณ์ ความผิดหวังความโศกเศร้าก่อนจึงจะเริ่มสัมภาษณ์เพื่อหาข้อเท็จจริงต่อไป ผู้รับบริการบางรายอาจต้องการความช่วยเหลือด้านปัจจัย ๔ อย่างรีบด่วนก่อนที่จะให้คำปรึกษา เช่น ผู้ที่ตกอยู่ในสภาพขาดสารอาหารอย่างรุนแรง ผู้ประสบภัยธรรมชาติ เป็นต้น ในการไปเยี่ยมบ้านผู้รับบริการเพื่อสัมภาษณ์เพิ่มเติม ต้องพิจารณาว่าเวลาไหนควรไป เวลาไหนควรกลับไปก่อนแล้วนัดใหม่ ควรใช้เวลาในการสัมภาษณ์นานเพียงใด เวลาไหนควรสัมภาษณ์เพิ่มเติม ซึ่งจะช่วยสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับผู้รับบริการและนำไปสู่การร่วมมือกันเพื่อแก้ปัญหาได้

พระพุทธรูปนอกจากจะทรงสอนเฉพาะเรื่องจริงที่เป็นประโยชน์แล้ว ยังทรงบริหารเวลาอย่างมีประสิทธิภาพ ปฏิบัติกิจวัตรประจำวันอย่างพอเหมาะแก่เวลาทั้งกลางวันและกลางคืน ไม่ว่าจะเสด็จไปประทับอยู่ ณ ที่ใด คือ เวลาเช้า ก่อนเสวยภัตตาหาร เสด็จออกบิณฑบาต เมื่อทรงรับบิณฑบาตที่บ้านของผู้ใดก็จะประทับเสวยภัตตาหารที่บ้านของผู้นั้น หลังเสวยเสร็จแล้วจะทรงอนุโมทนาและแสดงธรรมโปรด หลังจากนั้น บางครั้งจะเสด็จไปประทับในป่าตามลำพังจนถึงเวลาเย็น จึงแสดงธรรมและประทานคำสอนแก่มหาชนที่มาเข้าเฝ้า เวลาบ่ายค่ำ จะประทานโอวาทและตอบปัญหาแก่พระสาวก หลังจากภิกษุทั้งหลายกราบทูลาไปแล้ว จะทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพระญาณหรือพุทธจักขุ หากมีผู้ควรแก่การอนุเคราะห์ปรากฏในข่ายแห่งพระญาณก็จะเสด็จไปโปรด เวลาเที่ยงคืน จะทรงสนทนาและตอบปัญหากับเทวดาที่มาทูลถาม เวลาขำรุ่ง จะทรงเดินจงกรมเพื่อผ่อนคลายความปวดเมื่อย อันเนื่องมาจากการประทับนั่งติดต่อกันเป็นเวลานานแล้วจึง

เสด็จเข้าที่บรรทม เวลาใกล้รุ่ง จะทรงตรวจดูเวไนยสัตว์ด้วยพระญาณว่าผู้ใดจะสามารถบรรลุธรรมระดับใดระดับหนึ่งได้ก็จะเสด็จไปโปรดในเวลาวิเศษ (อง.เอก.อ. ๑๓/๘๓)

นอกจากนั้น ยังทรงสอนเกี่ยวกับจัดลำดับเวลาการทำงานตามลำดับก่อนหลัง เพื่อผลสำเร็จตามต้องการ เช่น โย ปุพฺเพ ภคณิยานิ ปจฺจนา โส กาศุมิจฺจติ วรฺณกญฺจ ภณฺโฆวส ปจฺจนา อนุตฺตปฺปติ. (ขุ.ชา. ๒๗/๗๑/๒๓) แปลว่า ผู้ใดปรารถนาทำกิจที่ควรทำก่อนในภายหลัง ผู้นั้นย่อมเดือดร้อนภายหลัง จุจฺมาณพ (ผู้ประมาทแล้วรีบ) หักไม้กุ่ม ฉะนั้น โย ทนฺธกาเล ตฺรติ ตฺรณิเย จ ทนฺธเย อโยนิโส สฺวิธาเนน พาโถ ทุกฺขํ นิคฺจฺจติ. (ขุ.เถร. ๒๖/๓๒๕/๓๑๓) แปลว่า ผู้ใดยอมรีบในกาลที่ควรช้า และช้าในกาลที่ควรรีบ ผู้นั้นเป็นคนเขลา ย่อมถึงทุกข์เพราะการจัดทำโดยไม่แยบคาย และ โย ทนฺธกาเล ทนฺธเตติ ตฺรณิเย จ ตารเย โยนิโส สฺวิธาเนน สุขํ ปฺปโปติ ปณฺทิตฺโต. (ขุ.เถร. ๒๖/๓๒๕/๓๑๓) แปลว่า ผู้ใดช้าในกาลที่ควรช้า และรีบในกาลที่ควรรีบ ผู้นั้นเป็นผู้ฉลาด ย่อมถึงสุข เพราะการจัดทำโดยแยบคาย เป็นต้น

การรู้จักเวลาที่สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนาก็คือ รู้ว่าเวลาในการมีชีวิตอยู่นั้นน้อยมาก ดังปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ดูกร ภิกษุทั้งหลาย อายุของมนุษย์ทั้งหลายนี้น้อยนัก จะต้องไปสู่ สัมปรายภพ ควรทำกุศล ควรประพฤติพรหมจรรย์ สัตว์ผู้เกิดมาแล้วจะไม่ตายไม่มี ดูกร ภิกษุทั้งหลาย คนที่เป็นอยู่นาน ย่อมเป็นอยู่ได้เพียงร้อยปี หรือจะอยู่เกินไปได้บ้างก็มีน้อย” (ส.ส. ๑๕/๔๔๐/๑๕๘, ๔๔๓/๑๕๘) และ “อายุของมนุษย์ทั้งหลายน้อย สัตบุรุษพึงดูหมิ่นอายุที่น้อยนั้น พึงประพฤติเหมือนดังถูกไฟไหม้ศีรษะ การที่มัจจุราชจะไม่มาหานั้นเป็นอันไม่มี วันคืนย่อมล่วงไป ชีวิตก็กระชั้นเข้าไปสู่ความตาย อายุของสัตว์ทั้งหลายย่อมสิ้นไป เหมือนดังน้ำในธารน้ำน้อย” (ขุ.ม. ๒๕/๔๕/๕๑) หมายถึง ชีวิตของมนุษย์มีเวลาอันจำกัด และเป็นระยะเวลาที่สั้นมาก เพราะบางคนตายตั้งแต่ยังไม่คลอด บางคนตายเมื่อคลอด บางคนตายตั้งแต่ยังเป็นทารก บางคนตายในวัยเด็ก บางคนตายในวัยหนุ่มสาว แม้จะมีชีวิตอยู่ได้จนแก่ชราก็ไม่เกินร้อยปี หรือจะเกินบ้างก็ไม่กี่ปีและมีน้อย ด้วยเวลาที่มีชีวิตอยู่เพียงเล็กน้อยนี้ จึงไม่ควรดำรงชีวิตอยู่ด้วยความประมาท คิดว่ายังมีชีวิตอยู่อีกนาน เพราะอาจตายได้ทุกที่ ทุกเวลา ด้วยเหตุที่ทำให้ตายมากมาย แต่ควรใช้เวลาอันจำกัดนี้รับทำความดีงาม เร่งสร้างกุศลกรรม รักษาศีล บำเพ็ญเพียรภาวนา ฝึกฝน

พัฒนาชีวิตทั้งทางกายและทางใจให้เจริญอกงาม ในขณะที่ยังมีโอกาส เพื่อผลดีแก่ชีวิตในปัจจุบันและชีวิตหน้า

ปริสัชฎา แปลว่า ความรู้จักบริษัท รู้จักชุมชน หมายถึง รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมนุม และชุมชน รู้จักมารยาท ระเบียบวินัย ขนบธรรมเนียมประเพณี และรู้ข้อควรปฏิบัติอื่น ต่อชุมชนนั้น ๆ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๖ข, หน้า ๖๒๘) รู้กิริยาที่พึงประพฤติดต่อชุมชนนั้น ๆ สังคมนั้น ๆ ว่า ชุมชนนี้ สังคมนี้นี้ เมื่อเข้าไปอยู่ด้วยจะต้องประพฤติดปฏิบัติตนอย่างไร ควรโอภาปราศรัยอย่างไร แล้วประพฤติดตนให้เหมาะสมกับที่ประชุม ชุมชน สังคมนั้น ๆ ไม่ทำตัวเป็นคนขวางโลกเป็นต้น เพื่อการช่วยเหลือ การสงเคราะห์ การบำเพ็ญประโยชน์ต่อชุมชนนั้น ๆ

หลักธรรมข้อนี้มีความสำคัญกับการสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน และการจัดระเบียบชุมชน เพราะการรู้จักกลุ่มชน ชุมชน เช่น แหล่งทรัพยากรทั้งในและนอกชุมชน สิ่งแวดล้อม การศึกษา ฐานะ แนวคิด วิถีชีวิต เศรษฐกิจ ความเชื่อ ภูมิปัญญาในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชุมชน องค์การที่ให้บริการสังคมสงเคราะห์ แหล่งทุน วิทยากร อาสาสมัคร เป็นต้น จะทำให้รู้ว่าเมื่อเข้าไปปฏิบัติงาน ควรปฏิบัติตัวอย่างใด กิจกรรมใดที่เหมาะสมกับกลุ่ม มีทางใดที่จะนำสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มาใช้ให้เป็นประโยชน์กับกลุ่ม รวมทั้งอาจใช้เป็นข้อมูลเพื่อส่งเรื่องไปรับบริการต่อที่หน่วยงานอื่น หรือเพื่อความร่วมมือ การรณรงค์หาทุน การสนับสนุนจากภายนอกชุมชน เพราะชุมชนแต่ละแห่งย่อมไม่เหมือนกัน มีความแตกต่างกันทั้งขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ และอื่น ๆ

ในการสั่งสอนบุคคล พระพุทธเจ้าจะทรงตรวจสอบเวไนยสัตว์ด้วยพุทธจักขุก่อนว่าบุคคลที่จะทรงสอนนั้นคือใคร สิ่งที่จะทรงสอนคืออะไร ควรปฏิบัติอย่างไร โดยจะทรงปฏิบัติให้เหมาะสมแก่กรณีหรือสถานการณ์ คือ บางกรณีทรงสั่งสอนด้วยวิธีการปกติธรรมดา บางกรณีทรงสั่งสอนด้วยฤทธิ์ บางกรณีต้องใช้วิธีที่ซับซ้อนก็ทรงให้พระสาวกที่มีความสามารถหรือมีความชำนาญในด้านนั้น ๆ ไปปฏิบัติหน้าที่แทนพระองค์ อีกทั้งในการเปลี่ยนความเชื่อจากลัทธิที่ตนเลื่อมใสอยู่ พระองค์ก็จะทรงสอนให้สอดคล้องกับความเชื่อเดิมของผู้รับการสอน เช่น ทรงเห็นว่าอูรุเวลากัสสัปปะ นทีกัสสัปปะ และคยากัสสัปปะ เป็นเจ้าลัทธิบูชาไฟ จึงแสดงฤทธิ์กำหราบ

พญานาคในโรงบูชาไฟ แล้วทรงสอนชฎิล ๓ ฟัน้องกับบริวาร ๑,๐๐๐ คนให้สอดคล้องกับความเชื่อเรื่องไฟว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นของร้อนเพราะไฟราคะ โทสะ โมหะ หากขจัดความกำหนัดยินดีในสิ่งเหล่านี้ได้ย่อมหลุดพ้น (วิ.ม. ๔/๕๕/๖๒-๖๔) และเมื่อเสด็จเข้าไปในกรุงราชคฤห์ ก็ทรงให้พระอรุเวลากัสสปะเป็นผู้ประกาศกับข้าราชการบริวารของพระเจ้าพิมพิสาร พราหมณ์และคหบดีชาวมคธว่า ได้ละความเชื่อในลัทธิของตน ขอบวชเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า เพื่อทำลายทิฏฐิมานะของคนบางคนก่อนแล้วจึงทรงแสดงธรรม ทำให้พระเจ้าพิมพิสาร พราหมณ์ คหบดีและข้าราชการจำนวนมากได้ดวงตาเห็นธรรม (วิ.ม. ๔/๕๗-๕๘/๖๔-๖๕) ผลจากการแสดงธรรมครั้งนั้น ทำให้พระองค์ทรงประกาศธรรมในแคว้นมคธได้สะดวก ชาวมคธจำนวนมากหันมานับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ได้ผล

ทรงสนทนากับกุกุทัณฑพราหมณ์ด้วยเรื่องเกี่ยวกับพราหมณ์ ทำให้กุกุทัณฑพราหมณ์รู้สึกอ่อนคลาย ก่อนที่จะทรงสอนว่าการบูชาขัญญะที่มีผล ต้องไม่มีการฆ่า แต่ควรสงเคราะห์ด้วยการให้ทานเป็นนิตย์ สร้างที่อยู่ถวายแก่สงฆ์ ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง รักษาศีล ๕ และขัญญะที่ลงทุนน้อยแต่ได้ผลมากที่สุดคือการออกบวช ประพฤติพรหมจรรย์ บำเพ็ญเพียรจนบรรลุธรรมขั้นสูง (ที.ที. ๘/๒๓๑-๒๓๕/๑๘๕-๑๘๘) ทรงสอนสิ่งกาลกมานพซึ่งไหว้ทิศต่าง ๆ ทุกเช้าว่า ทิศทั้ง ๖ คือบิดามารดา ครูอาจารย์ บุตรภรรยา มิตรสหาย ข้าทาสบริวาร พระสงฆ์สมณพราหมณ์ รวมทั้งข้อควรปฏิบัติต่อทิศทั้ง ๖ นั้น (ที.ปา. ๑๑/๑๘๘-๒๐๕/๒๐๒-๒๐๖) และในขณะที่บรรดาเจ้าลัทธิต่าง ๆ ในแคว้นโกศลซึ่งมีอายุมากกว่าพระพุทธเจ้าทั้งสิ้นไม่กล้าประกาศตนว่า เป็นสัมมาสัมพุทธะ หรือ บรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ แต่พระพุทธเจ้ากลับตรัสตอบยืนยันแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลว่า พระองค์เป็นสัมมาสัมพุทธะ ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ (ล.สคา. ๑๕/๓๒๓/๕๕) ซึ่งทำให้พระเจ้าปเสนทิโกศลแปลกพระทัยมาก แต่เมื่อทรงสดับคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแล้วก็ทรงประกาศตนเป็นอุบาสก นับถือพระพุทธศาสนาตั้งแต่นั้นมา ประชาชนชาวแคว้นโกศลก็เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนากันมากขึ้น เป็นต้น

ผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ จึงสามารถนำหลักธรรมข้อนี้มาประยุกต์ใช้กับการสงเคราะห์ได้ ด้วยการศึกษาค้นคว้าข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับชุมชนที่จะเข้าไปปฏิบัติงานอย่างถึถ้วน เช่น

โครงสร้างอำนาจในชุมชนเป็นอย่างไร มีอิทธิพลใดบ้างเกี่ยวข้องกับชุมชน ชุมชนมีศักยภาพในระดับใด เป็นต้น แล้วหาวิธีนำพื้นฐานความคิด วิถีชีวิต วัฒนธรรม ภูมิปัญญาและทรัพยากรในชุมชนทั้งจากตัวสมาชิกและสภาพแวดล้อมมาใช้ให้เป็นประโยชน์สอดคล้องกับสภาพปัญหาและสถานการณ์

บุคคลัญญาตา หรือ บุคคลปโรปรัญญาตา แปลว่า ความรู้จักบุคคล หมายถึง รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยอรรถาศัย ความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น เพื่อปฏิบัติต่อผู้อื่น โดยถูกต้อง เช่น ควรคบหรือไม่ จะเกี่ยวข้องกับ จะใช้ จะยกย่อง จะตำหนิ หรือแนะนำสั่งสอนอย่างไรจึงจะได้ผล เป็นต้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๖ข, หน้า ๖๒๘) รวมทั้งเข้าใจธรรมชาติของคน รู้ความแตกต่างของบุคคล และรู้ว่าควรปฏิบัติต่อบุคคลแต่ละประเภทอย่างไรจึงจะเหมาะสม

นักสังคมสงเคราะห์ต้องพบกับผู้รับบริการหลายประเภท จึงต้องรู้ความแตกต่างของผู้รับบริการ มีความเชื่อว่า บุคคลมีศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิของความเป็นมนุษย์ มีความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน ทุกคนมีความสามารถแฝง สามารถใช้ดุลยพินิจตัดสินใจเกี่ยวกับวิธีการแก้ไขปัญหาของตนเองได้ จึงสามารถเปลี่ยนแปลง พัฒนาได้ หากมีโอกาสพัฒนา เพราะสาเหตุของการไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ไม่ได้อยู่ที่ตัวผู้มีปัญหาเองเสมอไป แต่อาจเกี่ยวข้องกับสังคม สภาพแวดล้อมรอบตัว นักสังคมสงเคราะห์จึงต้องเคารพในตัวบุคคล (Respect for persons) ไม่มองว่า ผู้ที่ประสบปัญหาเป็นผู้ที่ผิดปกติหรือมีความเลวร้ายติดตัวมาตั้งแต่เกิด แต่จะพิจารณาว่าปัญหานั้นเกิดจากการขาดประสบการณ์ จึงไม่สามารถทำหน้าที่ทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือพัฒนาศักยภาพในการหน้าที่ทางสังคมให้สูงกว่าที่ควรจะเป็น แต่การเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาของผู้รับบริการอาจรวดเร็วหรือต้องใช้เวลาบ้าง เนื่องจากบุคคลมีความแตกต่างกันหลายระดับ

พระพุทธศาสนามุ่งถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลตามธรรมชาติของบุคคลนั้น ๆ ทางสภาพพื้นฐานทางจิตใจที่ถูกปรุงแต่ง หรือกำหนดให้เป็นไปตามผลของกรรมที่แต่ละคนได้ทำมาหรือสั่งสมไว้ และปรากฏออกมาเป็นบุคลิกภาพของแต่ละบุคคล แต่ความแตกต่างทางสติปัญญา ชาติกำเนิด วรรณะ วงศ์ตระกูล หรือความรวยความจนไม่ได้เป็นเครื่องกำหนดหรือเป็น

เครื่องวัดคุณค่าของมนุษย์ แต่ถือว่า กรรม หรือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา เป็นเครื่องกำหนด ดังพระพุทธพจน์ว่า “สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งพาอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวทรามและประณีต” (ม.อ. ๑๔/๕๘๑/๓๗๖-๓๗๗) หมายความว่า กรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการเกิดและความเป็นไปของชีวิตปัจจุบัน ทำให้ผู้ทำกรรมดีกับผู้ทำกรรมชั่วมีความแตกต่างกัน ถ้าประพฤติดีปฏิบัติชอบ ตั้งอยู่ในศีล ก็เป็นคนดี มีคุณค่าในตัว ตรงกันข้าม ถ้าประพฤดิชั่ว ไม่ตั้งอยู่ในศีล ก็เป็นคนชั่ว ไร้คุณค่า พระพุทธศาสนาจึงสอนให้ถือความประพฤติเป็นสำคัญ เพราะทุกคนมีความเท่าเทียมกันที่จะทำความดี แสวงหาคุณธรรมเพื่อตนและรับผลของการกระทำของตนตามกฎหมายแห่งกรรม ดังปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ถ้าบุคคลประพฤติปฏิบัติชอบ ดำเนินไปตามแนวอริยมรรคแล้ว จะสามารถทำตัวให้บริสุทธิ์ได้ทุกคน” (ส.สคา. ๑๕/๓๕/๑๐) และ “กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร สมณ ตำรวมกาย ตำรวมวาจา ตำรวมใจ อาศัยการเจริญโพธิปักขิยธรรมทั้ง ๗ แล้ว ย่อมปรินิพพานในปัจจุบันทีเดียว” (ที.ปา. ๑๑/๗๐/๑๐๖) แสดงให้เห็นว่า ทุกคนที่เกิดมามีคุณค่าและศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน ชาติ ชั้น วรรณะ ตระกูล เพศ ขสฐาบรรดาศักดิ์ ความรวยความจน ไม่เป็นอุปสรรคต่อการประพฤติธรรม เพราะถ้าปฏิบัติถูกต้องตามเหตุปัจจัยแล้ว จะสามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิตได้ทุกคน

พระพุทธศาสนาถือว่า บุคคลในโลกมีโอกาสที่จะประพฤติชั่วหรือทำความผิดพลาดได้ ซึ่งอาจเป็นเพราะสิ่งแวดล้อมภายนอกหรือเพราะความประมาทของตนเองก็ได้ แต่ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีการผันแปรเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย เมื่อเกิดมีขึ้นมาแล้ว ย่อมตั้งอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้วเสื่อมสลายดับไป คนชั่วจึงอาจกลับเป็นคนดีได้ และคนดีก็อาจกลายเป็นคนชั่วได้ บุคคลที่กระทำความผิดพลาดจึงสามารถกลับตัวมาประพฤติปฏิบัติชอบได้ เช่น พระองค์สิริมาล เป็นต้น แม้จะเคยเป็นคนโหดร้ายด้วยเหตุแวดล้อมหรือด้วยความโง่เขลาก็ตาม แต่เมื่อรู้ว่าประพฤติชั่วแล้วก็ไม่ปล่อยให้ตนเองประพฤติชั่วตลอดไป กลับตัวกลับใจ เปลี่ยนมาประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม ปฏิบัติธรรมจนบรรลุอรหัตผล เป็นพระอรหันต์ (ม.ม. ๑๓/๕๒๕/๓๔๖) ย่อมเป็นที่สรรเสริญ เหมือนพระจันทร์พ้นจากเมฆหมอก

พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้มีจิตเมตตาคิดช่วยเหลืออนุเคราะห์แก่มนุษย์ทั้งปวง เหมือนกับผู้ที่ตนรัก เพราะมนุษย์ทุกคนต่างก็เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุข ร่วมเกิดแก่เจ็บตาย ด้วยกันมานับนาน ดังปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “สัตว์ที่ไม่เคยเป็นมารดา ... ไม่เคยเป็นบิดา ... ไม่เคยเป็นพี่ชายน้องชาย ... ไม่เคยเป็นพี่สาวน้องสาว ... ไม่เคยเป็นบุตร ... ไม่เคยเป็นธิดา โดยกาลนานนี้ มิใช่หาได้ง่ายเลย ชื่อนั้นเพราะเหตุใด เพราะว่าสงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีวิชาเป็นเครื่องกางกั้น มีคณาเป็นเครื่องประกอบไว้ ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ” (ส.นิ. ๑๖/๔๕๐-๔๕๕/๒๒๓-๒๒๔) หมายความว่า มนุษย์เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอันยาวนานนับชาติไม่ถ้วน ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ จึงต่างก็ต้องเคยเกิดเป็นบิดามารดา เป็นพี่เป็นน้อง เป็นญาติ กันมาแล้วในชาติก่อน ๆ ทั้งนั้น ฉะนั้น จึงควรมีเมตตากรุณาต่อกัน ไม่เบียดเบียนกัน ปฏิบัติในสิ่งที่อำนวยประโยชน์ต่อกันและกันฉันท์พี่น้องตอบแทน บำรุง และอนุเคราะห์กันด้วยความดีและสิ่งที่มีประโยชน์ ไม่มุ่งทำลายประหัตประหารกัน

นักสังคมสงเคราะห์จึงควรมองผู้รับบริการด้วยความเมตตา เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ในฐานะเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตาย ในฐานะญาติพี่น้อง การแสดงออกด้วยความจริงใจ ไม่ว่าจะโดยสัมผัสทางกาย พูดคุย ทำที สีหน้า หรือน้ำเสียง จะทำให้ผู้รับบริการรู้สึกอบอุ่น ไว้เนื้อเชื่อใจ กล้าถ่ายทอดความรู้สึกและข้อมูลต่าง ๆ โดยไม่วิตกกังวล ส่งผลให้สัมพันธภาพระหว่างนักสังคมสงเคราะห์กับผู้รับบริการเป็นไปได้อย่างราบรื่น การวิเคราะห์วินิจฉัยต่าง ๆ มีความถูกต้องนำไปสู่การช่วยเหลือที่ได้ผล

ผู้ประกอบด้วยสัปปริสธรรม ๗ ประการนี้ เชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยสังฆคุณครบ ๘ แม้พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิ ก็ทรงประกอบด้วยธรรมเหล่านี้ จึงยังทรงธรรมจักรและอาณาจักรให้เป็นไปได้ด้วยดี โดยนัยนี้ หากผู้ปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์หรือผู้คิดช่วยเหลือผู้อื่นเป็นผู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมทั้ง ๗ ประการดังกล่าว ก็จะสร้างความพร้อมในการปฏิบัติงานให้กับตนเองได้ โดยยึดหลัก อัตตัญญา ความรู้จักตน เป็นสำคัญ ซึ่งจะครอบคลุมถึง ฆัมมัญญา ความรู้หลัก รู้จักเหตุ และ อัตตัญญา การรู้จักมุ่งหมาย รู้จักผล คือการรู้สภาพของสถานการณ์หรือปัญหา เชื่อมโยงกับ ปริสัญญา ความรู้จักกลุ่ม รู้จักชุมชน บุคคลัญญา การรู้จัก

บุคคล รู้ความแตกต่างของบุคคล คือการสร้างสัมพันธภาพกับบุคคล กลุ่ม ชุมชน ได้อย่างราบรื่น ความพร้อมดังกล่าวจะนำไปสู่ความพร้อมใน มัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณ ความพอเหมาะพอดี และ กาลัญญูตา รู้จักเวลาที่เหมาะสม คือการรู้จักขั้นตอนในการปฏิบัติงาน รู้ว่าในการให้บริการ ควรทำอะไรก่อนอะไรหลัง ก็จะทำให้เข้าถึงปรัชญา ค่านิยม จุดมุ่งหมายของการสังคมสงเคราะห์ สามารถป้องกันปัญหา แก้ไขปัญหาหรือสถานการณ์ พื้นฟูบุคคลผู้เคยประสบปัญหา พัฒนาบุคคล ให้ดำเนินชีวิตด้วยจิตตามอัธยาศัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ บรรลุวัตถุประสงค์ของการช่วยเหลือ เพื่อให้ผู้รับบริการพึ่งตัวเองได้ต่อไป

อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่ชีวิตทั้งด้านร่างกายและด้านจิตใจ เพราะทั้ง ๒ ส่วนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของชีวิต ฉะนั้น ในการพัฒนามนุษย์ให้มีชีวิตที่ดีหรือมีชีวิตที่สมบูรณ์จึงต้องมีความสมบูรณ์ทั้งทางกายและทางใจ การพัฒนาชีวิตจึงต้องพัฒนาทั้งกาย และใจให้สมดุลกัน จึงจะยังผลให้เป็นความสมบูรณ์ของชีวิต แนวทางในการพัฒนาชีวิตอย่าง สมดุลนี้พระพุทธศาสนาเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งไม่ใช่หลักการปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมขั้นสูงสุด คือ วิมุตติ เท่านั้น แต่เป็นหลักการที่จำเป็นต่อการปฏิบัติเพื่อความสัมฤทธิ์ผลในทุกระดับชีวิต เพราะหลักสำคัญในมัชฌิมาปฏิปทาก็คือ การปฏิบัติที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกันของ องค์ประกอบทั้ง ๓ ส่วน คือ กาย ใจ และสติปัญญา ชีวิตที่มีระยะเวลาอยู่เพียงเล็กน้อยนี้จึงจะ พัฒนาเป็นชีวิตที่สมบูรณ์

บรรณานุกรม

- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (๒๕๒๓). *สยามรัฐสส เตปิฎก*. (เล่มที่ ๔, ๕, ๑๐, ๑๑, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๕, ๑๑, ๒๒, ๒๓, ๒๕, ๒๖, ๒๗, ๒๘, ๓๔). กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (๒๕๓๕). *สยามรัฐสส เตปิฎกอุทกถา. อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี เอกนิปาตอุทกถา* (เล่มที่ ๑๓). กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง.
- จงจิตต์ โศภนคณาภรณ์. (๒๕๕๓). *สวัสดิการสังคม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์. (๒๕๔๐). *ทฤษฎีและการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (๒๕๔๖ก). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๒). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (๒๕๔๖ข). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๐). กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- สุเชาวน์ พลอยชุม. (ม.ป.ป.). *พุทธศาสนาเถรวาท*. ม.ป.ท.

